

Т. А. Пода

ВЛИЯНИЕ ПАНДЕМИИ COVID-19 НА МЕЖДУНАРОДНЫЕ ОТНОШЕНИЯ: КЛЮЧЕВЫЕ ТЕНДЕНЦИИ

В статье проанализированы некоторые аспекты влияния пандемии COVID-19 на развитие международных отношений на фоне введения все более жестких карантинных ограничений в мире. Проведен анализ трансформации международных отношений в виртуальном измерении. Проанализирована деятельность общеевропейских институтов, которые продемонстрировали низкую эффективность в условиях чрезвычайной ситуации. Показано, что вспышка коронавируса поставил под вопрос способность адекватного реагирования определенных международных структур, продемонстрировав слабые стороны международной системы перед новым глобальным вызовом. COVID-19 показал, что в «глобальной деревне» ни одна страна не может считать себя отдельной от мира. На основе анализа изменений, происходящих в мире предложено прогноз развития направлений системы международных отношений.

Ключевые слова: пандемия; COVID-19; международные отношения; глобализации; цифровая дипломатия; трансформация миропорядка.

T. Poda

THE COVID-19 PANDEMIC IMPACT ON INTERNATIONAL RELATIONS: KEY TRENDS

Introduction. In December 2019 a new type of coronavirus infection was fixed in China. At present, coronavirus cases have been found in most countries. COVID-19 has challenged the global health and economic systems, revealed weak spots in the international relations system. And if the economic consequences of the pandemic are to a greater or lesser extent clear: the world's consumption and production are shrinking, companies, offices and factories are closing, the global transport system, including passenger air transport, are being cut, the political and social consequences of the pandemic are ambiguous. The actuality of the study is dictated by the challenge of new virus spreading in the contemporary world. The pandemic has clearly demonstrated the weak spots in the international relations system and humanity's ill-preparedness to face new challenges and threats. **The aim** of the article is to analyze the impact of the COVID-19 pandemic on the development of international relations. To achieve this goal, the author sets the following **tasks**: to review the key impact trends of coronavirus infection on the world system; to outline possible ways to further develop international relations. **Research methods.** To achieve the goal defined by the author of the article, a set of basic principles and methods of scientific knowledge was used: system analysis, dialectics and synergetics, comparison, critical analysis. **Research results.** For a few months, COVID-19 has changed the lives of millions of people. It is evident that it is not possible to return to the former state of universe after the end of the pandemic. The pandemic has changed all spheres of public life, and the political one is no exception. Skype meetings, online briefings, etc. have become commonplace. The coronavirus failed to stop diplomacy, but it managed to change it. So what will be the universe after a pandemic of coronavirus infection? No one can give a final answer to this question. However, two main ideas can be outlined. Researchers prone to realism say that the crisis caused by the coronavirus, despite its global nature, requires separate government decisions for each country. According to them, the changes taken place over the past few months have proved that prosperous countries do not support weak ones. Only well-developed and centralized states have enough opportunities to respond to the crisis challenge and overcome it quickly. Proponents of this theory believe that the consequence of this crisis will be the collapse of the foundations of the world economy. In other words, nationalization processes will affect globalization causing its decline. In contrast, followers of internationalism believe that the "nation-state" and the principle of national sovereignty will not help solve international problems. **Discussion.** Proponents of this view hope that multilateralism will finally be replaced by unilateralism in the international arena, and that international relations will replace nationalism. According to them, the crisis caused by the coronavirus pandemic will make the world think that cooperation is necessary to solve complex problems and prevent global catastrophes. **Conclusion.** The current configuration of the global world has shown its unviability. Now it looks completely impractical, and sometimes dangerous in the technical sense of the word in the event of new humanitarian, technological or climatic cataclysms. It is obvious that globalization will continue evolving, both in ideological and applicative dimensions. The formation of new ties between people and countries is unlikely to stop in full. But the forms of globalization will undoubtedly change. The issue of finding a new balance between the tasks of national and global development is on the international community's radar.

Keywords: pandemic, COVID-19, international relations, globalization, digital diplomacy, world order transformation.

УДК (045)

І. П. Скиба

СТАЛИЙ РОЗВИТОК ЯК СОЦІОКУЛЬТУРНИЙ РОЗВИТОК

Національний авіаційний університет,
skibaip@gmail.com; ORCID 0000-0003-1555-8632

Анотація. В статті проведено дослідження сталого розвитку як соціокультурного розвитку. Приймаючи актуальність питань, які розглядаються в контексті концепції сталого розвитку та підтримуючи деякі (окремі) її положення, автор, втім, не погоджується із світоглядно-методологічним баченням нею проблеми. В статті обґрунтовується думку, що концепція стійкого розвитку у вузькому смислі формується як відповідь на негативні наслідки техногенного розвитку. І в цьому сенсі є антиподом «концепції» техногенного розвитку, яка склалася певною мірою стихійно, в тому сенсі, що спеціально як концепція не розроблялася і не впроваджувалася. Ці дві стратегії розвитку (дві концепції) є двома боками одного цілого, двома діалектичними протилежностями, які через єдність та боротьбу між собою створюють певну наявну якість суспільного розвитку. Тому проблему сталого розвитку автор пропонує розглядати в контексті соціокультурного розвитку. Такий методологічний підхід дозволяє у перспективі дослідити причини наявних проблем суспільного розвитку.

Ключові слова: сталий розвиток, соціокультурний розвиток, техногенна цивілізація, традиційна цивілізація, суспільство, культура, людина.

Вступ

Своєчасність дослідження детермінована актуальністю самої проблематики сталого розвитку. Так, зокрема, низка прихильників та теоретиків сталого розвитку вважають його найбільш перспективною ідеологією XXI століття та навіть всього третього тисячоліття, яка, з поглибленням

наукової обґрунтованості, здатна витіснити всі існуючі світоглядні ідеології як такі, що є неповними, фрагментарними та неспроможними забезпечити збалансований розвиток суспільства.

Приймаючи актуальність питань, які розглядаються в контексті концепції сталого розвитку та підтримуючи деякі (окремі) її положення, ми, втім, не згодні із

загальним баченням нею проблеми, зокрема світоглядно-методологічним її баченням. На нашу думку, концепція стійкого розвитку формується у відповідь на негативні наслідки техногенного розвитку. І в цьому сенсі є антиподом «концепції» техногенного розвитку, яка склалася певною мірою стихійно, в тому сенсі, що спеціально як концепція не розроблялася і не впроваджувалася. Ці дві стратегії розвитку (дві концепції) є двома боками одного цілого, двома діалектичними протилежностями, які через єдність та боротьбу між собою створюють певну наявну якість суспільного розвитку. Тобто стратегія сталого розвитку в такому вигляді не покликана вирішити проблему техногенного розвитку, а зробити його більш керованим та прогнозованим, якщо це взагалі людству під силу в таких умовах.

Розгляд проблеми сталого розвитку, на наш погляд, має перспективу лише в контексті розгляду його як соціокультурного розвитку. Така постановка питання, такий методологічний підхід, на нашу думку, дозволяють у перспективі не займатися усуненням негативних наслідків суспільного розвитку, що до певної міри відводить убік від дослідження наявних проблем суспільного розвитку, а, навпаки, – дослідити їхні причини.

Мета і завдання

Метою статті є дослідження сталого розвитку як соціокультурного розвитку.

Методологія дослідження

Основою методологічної стратегії дослідження є соціокультурний, культурно-історичний, системний та компаративний методологічні підходи в їхньому діалектичному взаємозв'язку. Соціокультурний підхід надає можливість осмислити місце і роль усіх сфер життєдіяльності соціуму, цінностей та цілей соціальної діяльності, зокрема, цінностей техногенної цивілізації у життєдіяльності соціуму. Культурно-історичний підхід дозволив розкрити особливості об'єкта дослідження через призму змін ціннісних установок певної культурно-історичної епохи. А системний підхід – дослідити кореляцію техногенного, сталого, соціокультурного розвитку цілісно, враховуючи взаємозв'язки як між окремими сферами суспільної діяльності, так і загалом суспільством, людиною та іншими факторами, що здійснюють на них вплив. Компаративний підхід дозволив вирішити завдання дослідження шляхом проведення порівняльного аналізу. Поєднання означених підходів із методами аналізу й синтезу, аналогії, принципами взаємозв'язку та розвитку дали можливість здійснити дослідження сталого розвитку як соціокультурного розвитку.

Результати

Сталий розвиток (англ. *Sustainable development*) – загальна концепція щодо необхідності встановлення балансу в способах і можливостях задоволення своїх потреб людством, враховуючи інтереси та перспективи майбутніх поколінь. Зокрема, у Звіті Комісії ООН під керівництвом Гро Харлем Брутланд (1987 р.) під сталим розвитком розуміється такий розвиток суспільства, який задовольняє потреби нинішніх поколінь і не ставить під загрозу можливості наступних поколінь

задовольняти свої потреби. Тобто сталий розвиток відносять до такої моделі людського розвитку, в рамках якої використання ресурсів спрямоване не лише на задоволення людських потреб, а й на одночасне забезпечення сталості природних систем та навколишнього середовища. Вбачається, що саме такий підхід дозволить забезпечити стабільне задоволення потреб як нинішньому поколінню, так і майбутнім поколінням.

Сталий розвиток – це, перш за все, керований розвиток. В основі його керованості лежить системний підхід, а також сучасні інформаційні технології, які покликані дозволити в короткий термін змоделювати різні варіанти напрямків розвитку, з високою точністю спрогнозувати їхні результати та обрати найбільш оптимальний.

Становлення концепції сталого розвитку також спирається на низку наукових досліджень. Це і дослідження американського вченого Н. Джорджеску-Рогена, який розглядав розвиток економіки в контексті природних обмежень, а також намагався поєднати термодинаміку з економікою навколишнього середовища. Одночасно проводив свої дослідження і К. Боулдинг, який здобув всесвітнє визнання за обґрунтування довкільних проблем принципу рівноваги речовини (1966 р.). Також проводили свої дослідження Г. Айрес і Л. Кохрсен, які на вхідних та вихідних системах використовували підхід балансу матеріалів. Про що у своїй монографії вказує Л. Гринів (Гринів, 2001).

Ідеї сталого розвитку на сьогоднішній день входять до стратегій розвитку багатьох країн світу, які в пошуку та спробах досягнення оптимального варіанта суспільного розвитку зупиняють на них свій вибір. Взагалі за рівнем оптимального розвитку дослідники ділять країни на дві групи: 1) такі, що стали на шлях сталого розвитку (США, Японія, ЄС) і такі, в яких цей шлях тільки починається (країни Азії, Латинської Америки, Африки) (Захарченко наукові основи сталого розвитку). Очевидно, що такий поділ є кардинальним, і за точку відліку в ньому взято сталий розвиток та відношення країн до нього. Дійсно, досягнення оптимального варіанта розвитку сьогодні декларує низка країн, проте у кожній країні свій шлях розвитку. Також існує багато і таких країн, які взагалі не сприймають стратегію сталого розвитку. На перше місце вони ставлять єдину стратегічну мету – вижити. Саме в таких країнах вбачають джерело загроз, які поширюються, чи можуть поширитися на інші держави та їхні регіони. Ці країни також розглядаються як перепони на шляху до сталого розвитку розвинутими країнами. Близьке сусідство з іншими державами вносить складності в досягнення сталого розвитку. Воно здатне формувати загрозу екологічної небезпеки, що в умовах глобалізаційних процесів сприяє значному нарощенню утворення та загострення економічних і соціальних небезпек, що торкається як регіонального, державного, так і світового розвитку.

Дійсно, у світлі сучасних глобальних екологічних проблем з певною невідворотністю актуалізується питання сталого розвитку. Також привертає увагу різка зміна у ставленні до попередніх стратегій

соціокультурного розвитку, зокрема до науково-технічного прогресу. І якщо, починаючи ще з епохи Нового часу і майже до середини ХХ ст., у свідомості людства існував лише необмежений оптимізм щодо науково-технічного прогресу, то сьогодні демонструє інше, здебільшого негативне, ставлення. Науково-технічний прогрес доволі часто бачиться як явище не стільки корисне, скільки шкідливе і навіть небезпечне для людини та суспільства. У науці й техніці вбачають деструктивну силу, що руйнує природу і порушує екологічний баланс. Втім сумнівно виглядає містифікація відірваної від людини науки і техніки, чи розгляд їх як джерела якоїсь небезпеки, зрештою, як і блага. Безсумнівно, що заняття наукою і технікою якісно змінюють не лише суспільний спосіб життя, а у певний спосіб трансформують і саму людину. Тому остання повинна добре усвідомлювати свою активну перетворювальну роль стосовно техніки і природи, за умови відповідального ставлення до подальшого розвитку не лише суспільства, а й біосфери загалом (Вернадский, 1997).

У контексті розуміння проблеми стратегії суспільного розвитку можна й необхідно говорити про існування на всіх етапах розвитку людства певних онтологічних пояснювальних схем устрою та функціонування світу, різних пізнавальних моделей, які давали змогу усвідомити, оцінити, зрозуміти світ як цілісність. У такий спосіб ці епістемологічні основи вели до формування певного пласти цінностей, установок і пріоритетів, що були характерними для кожної конкретної епохи. Це, в результаті, створювало основу для вироблення діяльнісних регуляторів та принципів. Тому наявність негативних наслідків існування та розвитку сучасної цивілізації, у свою чергу, вказує на проблемність стратегії її розвитку і системи цінностей. Залежність результатів розвитку цивілізації від її системи цінностей також указує на те, що зміни в першому неможливі без змін в останньому. Саме таку думку висловлює В.С. Стьопін, зазначаючи, що вихід із ситуації, що склалася лежить саме в цій площині: «Я виходжу з того, що цю систему цінностей прийдесться змінювати, що подолання глобальних криз потребує зміни цілей людської діяльності та її етичних регуляторів» (Техника, общество и окружающая среда, 1998: 10).

Аналізуючи концепцію історичного розвитку, запропоновану А. Тойнбі, В.С. Стьопін виділяє два типи цивілізацій: традиційну і західну. Західну він називає техногенною: «Я називаю цю цивілізацію техногенною, оскільки в її розвитку вирішальну роль відіграють постійний пошук і застосування нових технологій, причому не лише виробничих технологій, що забезпечують економічне зростання, але й технологій соціального управління і соціальних комунікацій» (Техника, общество и окружающая среда, 1998: 8). Відповідно, система цінностей, що є характерною для техногенного розвитку, містить і особливе розуміння людини та її місця у світі. В.С. Стьопін справедливо називає фундаментальним процесом розвитку техногенної цивілізації техніко-технологічний прогрес, акцентуючи увагу на її динамізмі. Лише техногенній

цивілізації притаманна цінність перетворювальної, креативної діяльності, активне втручання в протікання природних і соціальних процесів. Характеризуючи базові принципи цінностей техногенних культур, дослідник виділяє такі: «розуміння природи як неорганічного світу..., ... в системі домінуючих життєвих змістів техногенної цивілізації особливе місце займає цінність інновацій та прогресу...,...зміна і прогрес стають самоцінністю» (Техника, общество и окружающая среда, 1998: 9). Вчений також відмічає особливу роль наукової раціональності в розвитку техногенної цивілізації, що виступає домінуючою в системі людського знання і здійснює активний вплив на всі інші його форми. Низка вчених сходиться в думках стосовно того, що, поки наука не домінувала над усіма іншими сферами культури, можна було не звертати уваги на соціальні та моральні питання науки, проте в наш час, коли соціальне значення науки як найважливішого чинника суспільного прогресу значно виросло, важливими і актуальними стали також і її соціально-етичні проблеми.

Нарощення екологічних проблем призвело до того, що, починаючи з другої половини ХХ ст., сторінки наукової та філософської літератури сповнилися роздумами дослідників про моральну кризу науки, її дегуманізацію, розрив з загальнолюдськими цінностями. Втім при цьому в їхніх дослідженнях чітко прослідковується тенденція розгляду науки у відриві від соціального контексту, у межах якого вона функціонує і розвивається. Тобто, на нашу думку, правильно говорити не про розрив науки з цінностями, а про розрив цінностей сучасного західного суспільства (техногенної цивілізації) з загальнолюдськими цінностями. Дана проблема як і її вирішення є дворівневими: по-перше, наука є частиною духовної культури суспільства і детермінованою його цінностями; по-друге, цінності самого суспільства повинні узгоджуватися із соціокультурними (загальнолюдськими цінностями). Зрозуміло, що сьогодні наука вже не може розглядатися лише як сфера «чистого» пізнання. І в цьому полягає зміна типу і соціальної ролі науки в умовах сучасного соціокультурного розвитку. Окрім того, передова наука перш за все повинна бути зорієнтована саме на розвиток людини. Ще в 1931 році, звертаючись до студентів Каліфорнійського технологічного інституту, А. Ейнштейн говорив: «Щоб ваша праця могла сприяти зростанню людських благ, ви повинні розумітися не лише на прикладній науці, піклування про саму людину і її долю має бути в центрі уваги під час розроблення всіх технічних удосконалень» (Эйнштейн, 1967: 151).

В умовах сучасного суспільного розвитку, коли людство, за влучним висловом С.Б. Кримського опинилося перед червоною ризикою, що демаркує буття та небуття, наукове знання вже не може розглядатися у відриві від цінностей і його використання (Крымский, 1989). Тому і вчені повинні усвідомлювати свою відповідальність за використання їхніх відкриттів у суспільному бутті. В історії суспільного розвитку були приклади такої відповідальності. Це, зокрема Леонардо да Вінчі, який відзначав: «Як і чому не пишу я про свій спосіб

залишатися під водою стільки часу, скільки можна залишатися без їжі. Цього не оприлюднюю і не озвучую я через злу природу людей, які цей спосіб використовували б для вбивств на дні морів, проломлюючи дно кораблів і топлячи їх разом з людьми, що в них перебували, і якщо я вчив іншим способом, то це лише тому, що вони не несуть небезпеки, оскільки над водою показується кінець тієї трубки через яку дихають і яка підтримується шкіряним хутром чи пробками» (Леонардо да Винчі, 1935: 284). Свого часу також Ф. Бекон зробив суттєвий крок уперед у розумінні науково-технічної взаємодії як важливого соціального чинника. Його «Нова Атлантида», по суті, є своєрідним передбаченням особливої ролі та відповідальності вчених і винахідників за наслідки суспільного, зокрема науково-технічного, розвитку. Ще в XVI ст. Ф. Бекон торкнувся проблематики, що була актуалізована лише три століття потому (Бекон, 1972: 514).

На початку XX ст. В. Зомбарт звернув увагу на практичну необхідність попереджувального оцінювання наслідків науково-технічного розвитку, справедливо акцентуючи увагу на інструментальній ролі техніки та ціннісно-цільових регулятивних соціальної діяльності: «Процес упровадження того чи іншого різновиду техніки має супроводжуватися всебічним аналізом тих цінностей, які ця техніка зачіпає. При цьому провідною думкою повинно бути розуміння того, що техніка завжди відіграє службову роль і її застосування має сприяти досягненню певних цілей» (Техника, общество и окружающая среда, 1998: 54). Близькі до цього ідеї в 40-50-х роках XX ст. також розвивав швейцарський соціолог В. Репке.

Необхідність систематичного оцінювання наслідків розвитку техніки з точки зору відповідності суспільним інтересам і цінностям на основі досягнення широкої суспільної згоди остаточно усвідомлюється в ролі важливого соціального завдання на межі 60-70 рр. Саме в цей час проблематика наслідків науково-технічного прогресу опинилася в центрі політичних та суспільних дискусій. Зокрема, О.Тоффлер писав: «На технічні питання не можна більше дати відповідь в одних лише технічних термінах. Це політичні питання... Ми не можемо розглядати їх безсистемно, одне незалежно від іншого... Ми повинні забезпечити комплексну перевірку нових технологій на відповідність потребам перед тим, як ми дамо їм можливість без перешкод упроваджуватися в наше середовище» (Тоффлер, 1997: 394). На нашу думку, у такий же спосіб необхідно співвідносити наявні цінності та цілі суспільного розвитку із соціокультурними цілями та цінностями, в основі яких лежать загальнолюдські цінності.

Цінності техногенної цивілізації надали людству можливість забезпечити велику кількість, перш за все, матеріальних досягнень. Науково-технічний та технологічний прогреси та економічне зростання привели до нової якості життя і одночасно саме цінності техногенної цивілізації привели людство до глобальних криз (екологічної, антропологічної тощо).

Саме тому настільки важливим є питання цінностей сучасного суспільства (цивілізації) як регулятивів, що визначають шляхи його подальшого розвитку. Щодо питань передбачення наслідків соціального розвитку і того, що стосується подальших перспектив оцінювання й розвитку науково-технічної та науково-технологічної діяльності, то їх необхідно розглядати в більш широкому контексті завдань із переходу до сталого, а по суті до соціокультурного розвитку.

Звичайно, необхідне реалістичне розуміння ролі і можливостей людства у вирішенні планетарної кризи, з якою у своєму розвитку зіткнулася сучасна цивілізація. Цілком імовірно, що вихід із кризи не може бути знайдений лише на шляху науково-технічного (науково-технологічного) прогресу, враховуючи також варіанти й відмови від нього. Проте якщо світовій спільноті вдасться перейти до такого типу глобального соціально-економічного розвитку, при якому вдасться хоча б уникнути подальшого порушення біосфери, то і спрямованість науково-технічного прогресу також буде суттєво переорієнтовано. Втім це неможливо реалізувати точковими вкрапленнями, наприклад, впровадженням певних біотехнологій, без системних змін у ціннісно-цільових підвалинах науково-технічної діяльності, без виведення їх на рівень соціокультурних. Це питання, в свою чергу, зачіпає проблему цілей та цінностей соціально-економічного розвитку, зокрема розвитку капіталу. По суті, це – антропологічне питання, оскільки стосується, перш за все, проблеми вибору. Передумови для нової стратегії науково-технічного процесу можна віднайти і в ньому самому. В кінці XX ст. широко розповсюдження набула низка пізнавальних моделей, ключовими серед яких стали системна та самоорганізаційна.

У сучасних філософських і соціальних дослідженнях неодноразово висловлювалась думка про необхідність усвідомлення нашої відповідальності за природу та існування людства, щодо необхідності зміни ставлення до сфери життя на Землі, навколишнього середовища. Небезперспективними нам видаються хоча б запропоновані представниками російського космізму проекти, які спрямовані на майбутнє об'єднання людства в планетарному масштабі, коволюція людини і природи, керування природою як особливим організмом, у який включена і людина. Ідеї В. Вернадського про біосферу і ноосферу перегукуються з ідеями східних культур про зв'язок істини та моралі.

Обговорення

Суттєвим кроком до сталого суспільного розвитку, на нашу думку, є формування морального виміру науки, що відбувається впродовж останніх десятиліть. Тривалий проміжок часу, починаючи з Г. Галілея та Ф. Бекона, в європейській свідомості ствердилася думка про ціннісну нейтральність природничих наук, їхню неупередженість і об'єктивність. Побутувала думка, що саме наука, на відміну від філософії, моралі, релігії, здатна відобразити світ у його об'єктивних і незалежних від ціннісних устремлень людини властивостях і характеристиках. Вважалося, що наука і мораль не

мають спільних точок дотику, що наука – сама собі етика. Ці положення нібито звільняють вчених від моральної відповідальності за наслідки зроблених ними наукових відкриттів. Дана позиція ще зберігається певною мірою і в сучасному світі, проте, як справедливо відмітив німецький вчений М. Борн, це був прекрасний сон, від якого нас пробудили світові події. Е. Агацци відмічає зміну у ставленні до ціннісних орієнтацій науки: «...впродовж майже всієї своєї історії ціннісна нейтральність науки вважалася її відмінною рисою, її добродетеллю, яка спасала її від упередженості і необ'єктивності. В наш час це ствердження вже не проголошують так категорично...» (Агацци, 1998: 105). Втім, Е. Агацци не заперечує об'єктивності наукового знання, мова йде не про те, що зміст науки, знання, яке вона здобуває, його істинність може залежати від прийнятих людьми цінностей. Проте беззаперечним для нього є та обставина, що наукова діяльність завжди є ціннісно орієнтованою, тобто спрямовується деяким свідомо-ціннісним вибором.

На думку В.С. Стьопіна, причетність людини до вивчення таких складних об'єктів, як атомна енергія, генна інженерія, мікроелектроніка та інформатика, кібернетика та обчислювальна техніка, в які включена сама людина, широке впровадження роботів і комп'ютерів у виробництво і в різні сфери життя людини і суспільства ставлять під сумнів положення про етичну нейтральність науки і обумовлюють те, що природознавство нашого часу є значно ближчим за стратегією дослідження до гуманітарних наук, вводячи до нього незвичні для традиційного природознавства категорії обов'язку, моралі тощо (Степин, 2003). Отже, важливо, щоб наука як частина культури у своєму розвитку керувалася соціокультурними цінностями і не втрачала зв'язку з реальною історією суспільства. Питання про співвідношення наукового пізнання і моралі пов'язане з більш загальним питанням про співвідношення науки і практичної діяльності. В «Енциклопедії філософських наук (логіка)» Г. Гегель писав, що, з одного боку, розум прагне оволодіти об'єктивним змістом світу, а з іншого - впровадити в нього суб'єктивне. «Перше прагнення є прагнення знання до істини, пізнання як таке – теоретична діяльність ідеї, друге прагнення є прагнення добра до свого здійснення – воля, практична діяльність ідеї» (Гегель, 1971). Ці положення Г. Гегеля вказують на органічний зв'язок теоретичної і практичної діяльності. У своєму раціональному вигляді вони також виключають будь-які спроби провести непрохідну границю між науковим пізнанням і добром. Отже, наука не може бути байдужою до практичної діяльності, її цілей і завдань, які знаходять у науці своє раціональне обґрунтування і які «інформують» науку про її соціальне призначення. Проте в сучасному суспільстві наука дедалі більше слугує не соціокультурним, викарбуваним та перевіреною історією цінностям, а певному невеликому прошарку суспільства – багатіям, що використовують науку як інструмент для власного збагачення. Безконтрольний розвиток капіталізму, який, виходячи лише з внутрішньої логіки розвитку капіталу, постійно прагне поставити ті чи

інші галузі науки на службу антигуманістичним цілям (наприклад, використання її досягнень заради злочинної війни, впровадження новітніх технічних засобів лише з метою збагачення, економії коштів на працівниках, руйнування природи лише за ради наживи тощо).

Дана проблема також актуалізує вимогу соціальної відповідальності наукового співтовариства не лише за безпосередній результат дослідницького пошуку, а і за практичне його використання в різних підсистемах суспільства і соціального життя. Потребу соціальної відповідальності науки добре розуміли і видатні вчені (А. Ейнштейн, Б. Рассел, В. Вернадський, А. Сахаров та ін.), які вперше заявили про необхідність ефективного соціального контролю над наукою для того щоб скорегувати фундаментальні цілі соціального розвитку. Наука має потребу в соціальному контролі, який її орієнтує на служіння суспільному прогресу, оскільки за межами соціально-морального використання наукове знання втрачає культурно-гуманістичний вимір. Інтерес до проблеми соціальної відповідальності науки стимулював розвиток різних стратегій дослідження її соціокультурної детермінації. Однією із найактуальніших таких стратегій є розробка етики науки як нормативної системи принципів і регламентацій науково-пізнавальної діяльності, які вправують специфіку морального регулювання поведінки і діяльності людини.

Майже до середини ХХ ст. проблеми етики науки не були об'єктом особливої уваги і систематичного вивчення. Ситуація радикально змінюється, коли наукова експансія починає зачіпати сферу безпосереднього людського існування і розповсюджує свою увагу на біофізіологічні, психічні і духовні аспекти життєдіяльності людини. Отже однією з головних ліній становлення даного етапу розвитку науки полягає в тому, що в неї входить аксіологічний (ціннісний) момент. На місці чисто об'єктивістського (натуралістичного) бачення світу висувається така система побудови науки, в якій обов'язково присутній тією чи іншою мірою антропний принцип. Тобто будь-який крок пізнання може бути прийнятий лише у тому випадку, якщо він виправданий інтересами роду людей, гуманістично спрямований. Спрямованість наукового пошуку онтологічних (сутнісних) проблем на «людиновимірні» буттєві проблеми є характерною рисою сучасної науки. А одним із головних стратегічних завдань сучасної науки є допомога людству у забезпеченні його виживання, продовження його історії, що прямує у нескінченність. Основним ціннісним критерієм сучасного наукового знання стає установка на усвідомлення соціально значущих границь теоретичного пошуку, доповнення його культурно-етичними параметрами і гуманістичними орієнтирами. Ціннісний імператив багато в чому визначає специфіку професійної етики самого вченого, зокрема, пред'являє низку вимог до етики процесу наукової творчості і диктує деякі моральні норми творчої діяльності вченого.

На думку В. Яскевич такими є (Яскевич, 2007): - необхідність наукової об'єктивності, тобто чесний

підхід до предмета дослідження, прагнення пізнати істину; – добросовісність стосовно до наукової праці і перевірка висновків дослідження; ретельність в науковій роботі; уміння відмовитися від здавалося б знайденої істини, якщо знаходяться факти, що суперечать їй; дотримання обґрунтованості і доказовості отриманих результатів методами і засобами самої науки; висока вимогливість до себе, скромність та самокритичність, відсутність пихи, вміння визнавати свої помилки, давати об'єктивну оцінку власній діяльності і її результатам; вміння поважати наукові результати своїх попередників і колег, захищати науку від плагіату, поважати думку опонентів. Також вченому часто потрібне велике терпіння, вміння долати складності в процесі пошуку істини. Любов до знань є головною протидією легковажному відношенню до дослідження, протидією зазнайства і ілюзії всезнання.

Справжній учений завжди повинен бачити перед собою ще не досліджений океан істини (І. Ньютон). І. Павлов звертаючись до молодих учених, писав: «Ніколи не думайте, що ви вже все знаєте. І як би вас високо не оцінювали, завжди майте мужність сказати собі: я невіглас. Не дайте гордині оволодіти вами. Через неї ви будете упиратися там, де потрібно схилитися, через неї ви відмовитися від корисної поради і дружньої допомоги, через неї ви втратите міру об'єктивності (Павлов)». Далеко не завжди молодь, що приходить у науку, наслідуює поради видатного вченого. Якщо не завжди можна ставити за вину вченому ті чи інші недоліки в його освіті, але можна і потрібно ставити за вину відсутність усвідомлення в необхідності удосконалювати свої знання, методи роботи. Варто пам'ятати, що наука не є самоціллю, вона повинна служити людині, її благу. На думку Л. Толстого: «...З усіх наук, які людина може і повинна знати, найголовніша наука про те як жити, роблячи менше зла і як можна більше добра (Толстой, 1953)». Потрібно любити не науку чи мистецтво, а людину – такою є думка великого гуманіста.

Любити людяність настільки сильно, щоб мати в собі сили у випадку необхідності відмовитися і від науки і від мистецтва, якщо їхній розвиток іде всупереч загальнолюдським цінностям. Так, відомий англійський учений П. Харпер, проводячи дослідження в сфері нейробіології, дійшов висновку, що дані дослідження можуть нести в собі небезпеку, якщо на місці піддослідного буде людина. Він вирішив перервати свої дослідження, щоб вторгнення в сферу невідомого не обернулося торжеством зла. Є високе покликання вченого, проте є ще більш високе покликання людини. В наш час дуже актуалізуються слова П. Харпера: «Впродовж багатьох років я прагнув стати справжнім спеціалістом, справжнім вченим. А тепер відмовився від науки. І знаєте чому? Тому що тепер я хочу стати просто справжньою людиною (Харпер, 1979)». Звичайно, ми не закликаємо відмовлятися від науки, проте акценти розставлені подібним чином, на нашу думку, скерують розвиток науки в людиновимірному напрямі.

Висновки

В результаті написання статті, можна зробити такі загальні висновки:

1) Проблема стійкого розвитку повинна досліджуватись з методологічних позицій розгляду стійкого розвитку цілісно, як соціокультурного.

2) Необхідне реалістичне розуміння ролі і можливостей людства у вирішенні планетарної кризи, з якою у своєму розвитку зіткнулася сучасна цивілізація. Проблему стійкого розвитку неможливо вирішити точковими вкрапленнями, наприклад, впровадженням певних біотехнологій, без системних змін у ціннісно-цільових підвалинах науково-технічної діяльності, без виведення їх на рівень соціокультурних. Це питання, в свою чергу, зачіпає проблему цілей та цінностей соціально-економічного розвитку, зокрема розвитку капіталу. По суті, це – антропологічне питання, оскільки стосується, перш за все, проблеми вибору.

Список літератури

1. Агацци Е. Моральное измерение науки и техники / Е. Агацци [пер. с англ. И. Борисовой]. – М.: Московский философский фонд, 1998. – 344 с.
2. Бэкон Ф. Соч.: В 2-х т. Т. 2. – М.: Мысль, 1972. – 514 с.
3. Вернадский В.И. О науке. Т.1. Научное знание. Научное творчество. Научная мысль. – Дубна: Феникс, 1997. – 576 с.
4. Гегель Г. Наука логики. Соч.: В 3-х т. Т. 2. / Г. Гегель. – М.: Мысль, 1971. – 248 с.
5. Гринів Л.С. Екологічно збалансована економіка: проблеми теорії: Монографія / Л.С. Гринів. – Львів: ЛНУ імені І.Франка, 2001 – 240 с.
6. Дери М. Скорость убегания – киберкультура на рубеже веков. Переводчик: Т. Парфенова. М.: Ультра, Культура, АСТ Москва; Екатеринбург: "У-Фактория", 2008. — 480 с. (Серия: "Philosophy").
7. Дротянко Л. Г. Функціональні трансформації постнекласичної науки в інформаційному суспільстві / Л. Г. Дротянко // Вісник Національного авіаційного університету. Серія: Філософія. Культурологія. – К.: Вид-во Нац. авіац. ун-ту «НАУ-друк», 2016. – № 2(24). – С.14-18.
8. Иван Петрович Павлов: Афоризмы автора . http://letter.com.ua/Ivan_Petrovich_Pavlov_1.html
9. Кастельс М. Галактика Интернет. Размышления об Интернете, бизнесе и обществе / М. Кастельс / переводчики А. Матвеев, В. Харитонов. – Издательство: У-Фактория, 2014. – 324 с.
10. Крымский С.Б. Фактор культуры в мире науки // Философия, естествознание, социальное развитие. – М.: Наука, 1989. – С. 6-18.
11. Леонардо да Винчи. Избр. произведения: В 2 т. – М.:Л., 1935. – Т. 1. – 528 с.
12. Маклюэн Г. М. Понимание Медиа: Внешние расширения человека / Пер. с англ. В. Николаева; Загл. ст. М. Вавилова. – М.; Жуковский: «КАНОН-пресс-Ц», «Кучково поле», 2003. – 464 с.
13. Степин В.С. Теоретическое знание / В.С. Степин. – М.: ПрогрессТрадиция, 2003. – 744 с.
14. Техника, общество и окружающая среда: материалы международной научной конференции (18-19 июня 1998 г.). – М.: Ин-т философии РАН, 1998. – 157 с.
15. Толстой Л.Н. Полное собрание сочинений. Т. 64 / Л.Н. Толстой. – М., ГИХЛ, 1953.
16. Тоффлер Э. Футуришок. – Санкт Петербург: Лань, 1997. – 464 с.
17. Тоффлер Э. Третья волна [Электронный ресурс] / Э. Тоффлер. – М. : ООО «Фирма «Изд-во АСТ», 1999. – Режим доступа: http://socioworld.nm.ru/misc/toffler_3w.rar.
18. Харауей Д. Манифест киборгов: наука, технология и социалистический феминизм 1980-х гг. / Д. Харауей // Гендерная теория и искусство. Антология: 19070-2000. – М.: РОССПЕН, 2005 – С. 322-376.

19. Харпер П. Кто умножает знание – умножает зло / П. Харпер // Диалоги: Полевые статьи о возможных последствиях развития современной науки. – М.: Политиздат, 1979. с.264.

20. Хейзинга Й. Homo Ludens; Статьи по истории культуры / Й. Хейзинга; пер., сост. и вступ. ст. Д. В. Сильвестрова; коммент. Д. Э. Харитоновича. – М.: Прогресс-Традиция, 1997. – 416 с.

21. Эйнштейн А. Собрание научных трудов. Т. VI. – М.: Наука, 1967. – 438 с.

22. Яскевич В.С. Методология и этика в современной науке: поиск открытой рациональности / В.С. Яскевич. – БГЕУ, 2007. – 186 с.

23. Meyrowitz J. No Sense of Place: The Impact of Electronic Media on Social Behavior. Oxford University Press. 1985. Kindle Edition.

References

1. Agaczcz E. Moral'noe izmerenie nauki i tekhniki / E. Agaczcz [per. s angl. I. Borisovoj]. – М.: Moskovskij filosofskij fond, 1998. – 344 s.

2. Be'kon F. Soch.: V 2-kh t. T. 2. – М.: My'sl', 1972. – 514 s.

3. Vernadskij V.I. O nauke. T.1. Nauchnoe znanie. Nauchnoe tvorcestvo. Nauchnaya my'sl'. – Dubna: Feniks, 1997. – 576 s.

4. Gegel' G. Nauka logiki. Soch.: V 3-kh t. T. 2. / G. Gegel'. – М.: My'sl', 1971. – 248 s.

5. Hryniv L.S. Ekolohichno zbalansovana ekonomika: problemy teorii: Monohrafiia / L.S. Hryniv. – Lviv: LNU imeni I.Franka, 2001 – 240 s.

6. Dery M. Skorost ubehanyia – cyberkultura na rubezhe vekov. Perevodchik: T. Parfenova. M.: Ultra, Kultura, AST Moskva; Ekaterynburh: "U-Factoryia", 2008. — 480 с. (Seriya: "Philosophy").

7. Drotianko L. H. Funktsionalni transformatsii postneklasychnoi nauky v informatsionomu suspilstvi / L. H. Drotianko // Visnyk Natsionalnoho aviatyinoho universytetu. Seriya: Filosofiia. Kulturolohiia. – K.: Vyd-vo Nats. aviaty. un-tu «NAU-druk», 2016. – № 2(24). – S.14-18.

8. Ivan Petrovich Pavlov: Aforizmy' avtora . http://letter.com.ua/Ivan_Petrovich_Pavlov_1.html

9. Kastels M. Halaktyka Ynternet. Razmyshleniya ob Ynternete, byznese y obshchestve / M. Kastels / perevodchyky A. Matveev, V. Kharytonov. – Yzdatelstvo: U-Factoryia, 2014. – 324 s.

10. Kry'mskij S.B. Faktor kul'tury v mire nauki // Filosofiya, estestvoznaniye, soczial'noye razvitiye. – М.: Nauka, 1989. – S. 6-18.

11. Leonardo da Vinchi. Izbr. proizvedeniya: V 2 t. – М.;L., 1935. – Т. 1. – 528 с.

12. Makliuan H. M. Ponymanyte Medya: Vneshnye rasshyreniya cheloveka / Per. s anhl. V. Nykolaeva; Zakl. st. M. Vavylova. – М.; Zhukovskiy: «KANON-press-Ts», «Kuchkovo pole», 2003. – 464 s.

13. Stepin V.S. Teoreticheskoe znanie / V.S. Stepin. – М.: ProgressTradiciya, 2003. – 744 s.

14. Tekhnika, obshchestvo i okruzhayushhaya sreda: materialy' mezhdunarodnoj nauchnoj konferenczii (18-19 iyunya 1998 g.). – М.: In-t filosofii RAN, 1998. – 157 s.

15. Tolstoj L.N. Polnoe sobranie sochinenij. T. 64 / L.N. Tolstoj. – М., GIKHL, 1953.

16. Toffler E'. Futuroshok. – Sankt Peterburg: Lan', 1997. – 464 s.

17. Toffler Э. Tretia volna [Электронный ресурс] / Э. Тoffler. – М.: ООО «Fyrma «Yzd-vo АСТ», 1999. – Rezhym dostupa: http://socioworld.nm.ru/misc/toffler_3w.rar.

18. Kharauai D. Manyfest kyborhov: nauka, tekhnolohiya y sotsyalysticheskyi femynizm 1980-kh hh. / D. Kharauai // Hendernaia teoriya y yskusstvo. Antolohiya: 19070-2000. – М.: ROSSPLeN, 2005 – S. 322-376.

19. Kharper P. Кто умножает знание – умножает зло / П. Харпер // Диалоги: Полевые статьи о возможных последствиях развития современной науки. – М.: Политиздат, 1979. с.264.

20. Khëizynha Y. Homo Ludens; Staty po ystoriy kul'tury / Y. Khëizynha; per., sost. y vstup. st. D. V. Sylvestrova; komment. D. Э. Kharytonovycha. – М.: Prohress-Traditsiya, 1997. – 416 с.

21. E`jnshtejn A. Sobraenie nauchny'kh trudov. T. VI. – М.: Nauka, 1967. – 438 с.

22. Yaskevich V.S. Metodologiya i e'tika v sovremennoj nauke: poisk otkry'toj racional'nosti / V.S. Yaskevich. – BGEU, 2007. – 186 s.

23. Meyrowitz J. No Sense of Place: The Impact of Electronic Media on Social Behavior. Oxford University Press. 1985. Kindle Edition.

И. П. Скиба

УСТОЙЧИВОЕ РАЗВИТИЕ КАК СОЦИОКУЛЬТУРНОЕ РАЗВИТИЕ

В статье проведено исследование устойчивого развития как социокультурного развития. Принимая актуальность вопросов, которые рассматриваются в контексте концепции устойчивого развития и поддерживая некоторые (отдельные) ее положения, автор, не соглашаясь из мировоззренчески-методологическим видением проблемы ею. В статье обосновывается позиция, что концепция устойчивого развития в узком смысле формируется как ответ на отрицательные последствия техногенного развития. И в этом смысле является антиподом «концепции» техногенного развития, которая сложилась определенным образом стихийно, в том смысле, что специально как концепция не разрабатывалась и не внедрялась. Эти две стратегии развития (две концепции) являются двумя сторонами одного целого, двумя диалектическими противоположностями, которые через единство и борьбу меж собой создают некоторое имеющееся качество общественного развития. Поэтому проблему устойчивого развития автор предлагает рассматривать в контексте социокультурного развития. Такой методологический подход дает возможность в перспективе исследовать причины имеющихся проблем общественного развития.

Ключевые слова: устойчивое развитие, социокультурное развитие, техногенная цивилизация, традиционная цивилизация, общество, культура, человек.

I. Skyba

SUSTAINABLE DEVELOPMENT AS A SOCIO-CULTURAL PHENOMENON

Introduction. The relevance of issues raised by the concept of sustainable development is considered. **The aim and tasks**

The article aims to investigate sustainable development as a socio-cultural development **Research methods:** The methodological strategy of the research is based on socio-cultural, cultural-historical, systemic and comparative methodological approaches in their dialectical relationship. **Research results.** The article substantiates the position that the concept of sustainable development in the narrow sense is formed as a response to the negative consequences of technogenic development. And in this sense, it is the antipode of the "concept" of technogenic development, which has developed in a certain way spontaneously, in the sense that it was not specially developed and implemented as a concept. These two development strategies (two concepts) are two sides of one whole, two dialectical opposites, which, through unity and struggle among themselves, create some existing quality of social development. Therefore, the author suggests considering the problem of sustainable development in the context of sociocultural development. This methodological approach makes it possible to investigate the causes of the existing problems of social development in the future. **Discussion.** In the discussion, the author touches upon the problem of the moral dimension of science, which is an essential step towards sustainable social development. **Conclusion.** The problem of sustainable development should be investigated in a holistic manner. Based on socio-cultural methodological positions, taking into account the problem of goals and values of socio-economic development, as well as the anthropological dimension.

Key words: sustainable development, socio-cultural development, technogenic civilization, traditional civilization, society, culture, man.